

8. Buck R. Motivation, emotion and cognition: A developmental interactionist view. *International review of studies on emotion*. Vol. 1. Chichester : Wiley, 1991. P. 101–142.

9. Goleman D. Emotional Intelligence. London : Bloomsbury Publishing, 1996. 369 p.

Одержано 06.11.2017

УДК 821.161.2-2.09

Ольга Миколаївна ЖУРЕНКО,

кандидат філологічних наук, старший викладач

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБРАЗ «ІСТОРИЧНОЇ ЛЮДИНИ» В КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОГО ЕПОСУ 20-х рр. XX ст. (ЗА РОМАНОМ Ю. ЯНОВСЬКОГО «ЧОТИРИ ШАБЛІ» (1930 р.))

На європейську цивілізацію поч. XX ст. винятковий вплив мала Перша світова війна, події якої опинилися у центрі письменницької уваги. Надзвичайної популярності набули такі романи, як «Вогонь» А. Барбюса, «Прощай, зброє!» Е. Хемінгуей, «Смерть героя» Р. Олдінгтона, «На західному фронті без змін» Е. М. Ремарка. В українській літературі чільне місце посідають твори, в яких так само осмислюються Перша світова, революції і громадянська війна (Я. Качура «Чад», 1929; П. Лісовий «Микола Ярош», 1928; В. Чередниченко «За плугом», 1926). Тож цілком природно, що і Ю. Яновський не оминув цієї злободенної теми і спробував змалювати недавні соціальні потрясіння уже ніби з історичної відстані, але з урахуванням новітніх літературних шукань.

У напруженому ритмі роману письменник спромігся передати величезний розмах подій тієї доби. Гостре відчуття історичності часу надає універсальності епічній трактовці теми, зближує минуле і сучасне. Не підлягає сумніву й те, що могутній, розлогий світ роману Яновського – відродження героїчного українського фольклору, вплив якого відчутно уже в епіграфі:

Пустимо стрілку, як грім по небу ;

Пустимось кіньми, як дрібен дощик ;

Блисемо шаблями, як сонце в хмарі !

Рядки, взяті з народної колядки, ще до початку оповіді повертають нас до героїко-історичної традиції усної народної творчості, що «зберігається в колективній пам'яті народу». У своєму бажанні «увічнити» не тільки героїв роману, але й саму атмосферу бурхливих часів Ю. Яновський виявляє прагнення оповити духом ліризму і всю структуру «Чотирьох шабель», тому всі сім розділів твору називаються «піснями», що містять віршований вступ та прозову розповідь.

Вірш-пісня в сюжетно-композиційній структурі роману «Чотири шаблі» є одночасно і заспівом і епіграфом до кожного розділу. Характеризуючись як «акомпанемент» (З. Голубева) до основної оповідної лінії, пісня одразу утворює певний настрій, дає змогу глибше відчувати весь емоційний пафос подальшої розповіді. Між віршованою й прозовою частинами виникає напруження, яке поглиблюється динамізмом поєднання різножанрових композиційних складників. Відзначимо, що принципи побудови вірша-пісні певною мірою тяжіють до структурних основ античної драми, що починається прологом – своєрідною сюжетною експозицією, за якою іде «парод – вихід хору», певною мірою пов'язаний з головними героями і подіями, що відбуватимуться в п'єсі.

Аналогічний спосіб побудови автор обрав і для кожного віршованого вступу роману «Чотири шаблі»: віршований заспів виконується сольною партією – голосом (в античній драмі пролог теж складався з короткого монологу, як, наприклад, в «Орестей» Есхіла), яка завершується словами хору. Водночас Ю. Яновський по-своєму переосмислює функціонування у творі хорової партії. Якщо в давньогрецькій трагедії хор є або колективним персонажем, або коментатором подій, то у романі «Чотири шаблі» хор виконує роль «афористичного висновку» віршованої пісні, який перегукується з фіналом прозової частини розділу.

У центрі уваги письменника, як і в поданій на початку розділу пісні, – якась незвичайна подія, героїчний вчинок, через показ якого проголошується хвала людському духові. Єднаючись з

естетикою класичного романтизму, Яновський змальовує сильних особистостей – «з розширеним серцем і могутньою пульсацією». Іншою невід'ємною ознакою поетики роману стає епізація образів (зокрема в перших чотирьох піснях роману).

«Це сиділи на скелі орли, напустивши на себе всю поважність завмерлих хвилин». Саме так на початку твору рекомендує письменник головних дійових осіб роману – Шахая, Галата, Остюка і Марченка. Образ орлів нап вершині гір стає узагальнювальним, у ньому ніби увічнюються особливості національного характеру, про які згадував ще М. В. Гоголь у повісті «Тарас Бульба». Перед внутрішнім поглядом воїнів-козаків несподівано розкривається їх подальша доля. Подібну картину, яка теж в не меншій мірі наближується до гоголівської повісті, представлено і в романі «Чотири шаблі»: «Це – ще не порушена нічим тиша, яка розірветься через голосне квиління стріл, брязкіт щитів, іржання коней, і затремтить степ, затрясуться шляхи під копитами сміливих вершників».

Авторське суто епічне розуміння героїчних постатей підкреслює глибока ідейна спорідненість між побратимами, єдність їх ідеалів. Істотно, що і в цьому випадку за основу береться гоголівський «Тарас Бульба». У Гоголя немає епічних родослівних – його козаки мають колективні характеристики. Вони створюють єдину монолітну цілісність, схожу навіть в одязі, біографіях. У цьому контексті особливого значення набувають слова Шахая, сказані ним перед вінчанням: «Ось ми всі нежонаті йдемо, а сьогодні я повинчаюсь, і всі ми повинчаємось, і одружить нас із собою далека путь та грізне життя».

Вони максимально зближуються – ватажки революції і лицарі запорізької вольниці. Але це відчуття поглиблюється ще більше, коли, йдучи за гоголівським варіантом епічного жанру, Ю. Яновський вводить у свій роман так звані «каталоги героїв», характерні насамперед для епічних поем. Пригадаймо, як автор-оповідач перераховує імена всіх тих, кого пригощав на весіллі Шахай:

«Тим часом Шахай частував гостей: братів Шворнів – розумного Саньку і пришелепуватого Митьку; Макара – колишнього чередника, рудого велетня із страшними вусами, кудлатою червоною головою і з дитячими блакитними очима; Бубона Петра – найкращого в світі наводчика, котрий міг би набоями обкопати навкруги, мов межею, своє поле з трикілометрової дистанції; братів Василишиних – незрівнянних розвідників, телефоністів, і – у вільну годину музикантів; Виривайлів – чотирьох соколів, що загинули згодом усі, – один по одному – рубаючи шляхту, стріляючи кадетів, домучуючи генералів...»

Можна сказати, що всі згадані персонажі об'єднані часом героїчного епосу. У них є своє історичне минуле: славить кобзар колишні подвиги лицарів-запорожців. Існує у героїв і своє історичне майбутнє. Однак головний час епосу – теперішній, який охоплює і загальне минуле всього товариства, і його загальне майбутнє. Оспівують кобзарі «діяння» героїв минулого, «розславляють» вони як гоголівського Тараса, так і «Остюка-батька» у романі Яновського. Не випадково тому як у Гоголя, так і в Яновського в художню оповідь широко вводяться описи битв. Власне, про те ж саме свідчить і весь «список героїв»: персонажі «Чотирьох шабел» ще за свого життя перетворюються на героїв епосу.

Коригуючи в такий спосіб традиції романтизму XIX ст., який, розриваючи із «безславним» сучасним, ідеалізував поетичне минуле, письменник творить специфічну концепцію дійсності: через увічнення героїв історичного майбутнього відповідно актуалізується й епічне переживання часу теперішнього.

«Людина – історична особа. Людина перебуває в історичному, й історичне перебуває в людині. Між людиною й «історичним» існує таке глибоке, таке таємниче зрощення, така конкретна взаємність, що розрив їх неможливий», – писав М. Бердяєв. У «Чотирьох шаблях» цей ідейний принцип спочатку реалізується на композиційному рівні (голос віршованої частини «озвучує в романі ідею історичної людини», але одночасно він є складовою частиною прозового тексту. На весіллі Шахая сліпий кобзар співає про козака Супруна, і його «струни дзенькають, ніби падають у безвість дзвінки краплі часу». Згодом до кобзаря приєднуються Панько Виривайло, його брат Іван, і, нарешті, молода і всі присутні «прославляють» давніх мешканців степу. Так у народній пам'яті постає героїчне минуле, поєднуючись із теперішнім і вказуючи на майбутнє. Пісня стає джерелом часу, духовним ланцюжком, що здатний охопити момент і вічність.

Окремо зауважимо, що у заспіві другої пісні на першому плані «морська» символіка. У конкретизованих в романтичних образах корабля, капітана і конкістадорів мотивах моря вимальовується конфлікт другої пісні – боротьба анархічного начала за лідерство, що реалізується на рівні опозиції «Шахай-Марченко».

Стихія змагання стає головним чинником всіх життєвих спрямувань Нестора Марченка. На це, до речі, вказує й такий незвичайний, але необхідний атрибут агонального (= змагального) світогляду, як заздрість : факт загального визнання є важливішим за «чисте сумління». Заздрість до Шахаєвої слави, необхідність досягти особистої першості стають для Марченка самоціллю. Напевно, саме цим зумовлений перехід Марченка на бік анархістів: він таким чином ніби кидає виклик Шахаю, привласнює його славу і навіть ім'я останнього. Досягнення слави будь-якою ціною (включаючи також замах на Шахая) – ще одна характерна ознака агонального світосприйняття.

Витоки такого типу заздрощів, гадаємо, слід шукати в античній міфології. Як зауважує філософ-культуролог Я.Білик, і тоді «багато героїв намагалися позмагатись навіть з богами: наприклад, дочка Тантала Ніоба – з богинею Латоною, аед Фамірід – з музами, Оріон – з Артемідією». Симптоматично, що постать Шахая – вольової, сильної особистості, володаря людських душ – деякими сучасними дослідниками характеризується як тип людини, генетично споріднений з образом Людинобога. Так, О.Чумаченко висуває тезу про зв'язок імені «Шахай» з відомим кіплінгівським «Шерхан»: «тигр у Яновського – саме верховний володар. А Шахай – перший після Бога, як капітан на кораблі...» Однак таке порівняння не здається нам переконливим, бо в Шахаєві нема нічого тваринного. Він – із ватажків тієї рідкісної, але суспільно важливої категорії людей, які завжди очолюють маси у найскрутніші періоди історії того чи іншого народу.

«Я звик бути першим, а не другим, Остюче, і я не прийшов би сюди, коли б бачив, що Марченко стоїть на правильному шляху» – так говорив Шахай своєму побратиму. Відомо, що у поєдинках з богами герой здебільшого або гине, або переможець розправляється з ним так, як сам забажає. Але Шахай як справжній народний герой – людина благородна і не мстива, тому-то у фіналі Нестор знову опиняється в лавах партизанів, якими керує Шахай. Проте з ім'ям Марченка пов'язано ще кілька дивовижних історій. Так, у IV пісні несподівано дізнаємося, що Марченка розстріляли, а ще пізніше з'ясовується, що смерть Марченка – фікція і що «так хотів Шахай»: «Остюк пригадував деталі похорону Марченкового, як Шахай говорив промову на могилі, як жорстоко мстилися партизани за смерть Марченка» [9:200]. Очевидно те, що Яновського хвилює суперечливість між апофеозом оспіваної мети і трагізмом невгамовної жорстокості боротьби. Так у романі виникають мотиви філософії «життя – це театр».

«Я був помічником режисера в Успенівці і актором, котрий умирає в кінці п'єси, – в Павлівці» – ось як, наприклад, визначає свою роль у героїчних подіях колишній «маршал» Остюк. Поштовхом для подібних міркувань стає якісне переосмислення Остюком людського життя. Особистісні перипетії порівнюються з театром, отже все, що відбувалося з ним колись, сприймається як гра, упродовж якої неможливо передбачити її подальше спрямування. Несподівано опинившись після війни хто – у Парижі (Остюк), а хто – у Сибіру (Марченко), герої величних перемог ніби випадають з дійсності: втома і душевна спустошеність – усе, що їм залишилося в мирному часі. Із втратою сенсу життя герої війни перебувають у стані, в якому «сила і воля до життя» постає лише як каталізатор для фізичного існування. До того ж вони зовсім самотні, адже головне у героїв «Чотирьох шабель» – це чоловіча фронтова дружба, позбувшись якої вони почуваються нещасними. Наприклад, Остюк потрапляє до Парижа – цієї омріяної багатьма поколіннями столиці мистецтва і краси. Проте персонажем французьке місто сприймається лише як чужий, точніше, «не-рідний» простір. Ставши дипкур'єром, герой радикально міняє статус, отже, перебування Остюка у Парижі – це насамперед переїзд до іншого світу в іншому статусі. Саме місто тепер визначає стан персонажа. Не випадково тому з'являються і описи моргу і мерців, і картина відвідування Остюком музею воскових фігур, і порівняння французьких жінок з трупами, що «ходили вулицями <...>, нафарбувавши губи і прикрасивши обличчя» Значущий для цих епізодів мотив «неіснування» наділяє столичний простір рисами «безподієвості», порожнечі дозволяючи розкрити онтологічну сутність персонажа, що втратив власне «я». Як і інші герої «Чотирьох шабель», він знаходить порівняно душевний спокій, тільки об'єднавшись із своїм таким же самотнім товаришем у далекому Сибіру. Але насправді це тільки ілюзія, бо Остюк добре розуміє причину їхньої неприкаяності:

«Ничипоре, – вимовив Остюк, – чи хочеш ти знову стояти разом з нами? Тяжко тобі йти самому по землі! Сім років віддали ми війні, сім найкращих юнацьких років. Ми стали зрештою все бачити в чудному освітленні. Ми спустошені, Марченко, до краю спустошені для того, щоб жити поодиночі. Життя людське для нас велике поле атаки, де падають поруч і попереду, де

знищити людину – звичайна фізіологічна потреба, як напиться горілки...Треба нам зібратися всім до купи, щоб розсудити гуртом, як ізнайти спокій» (курсив наш. –О. Ж.).

Ю. Яновський все ще вірить у силу фронтового братерства, і тому кидає персонажів у коло нових випробувань. Письменник ще певен того, що, опинившись у типових для них ситуаціях активної діяльності, вони знову відчують потяг до життя. Істотно, що через розкриття внутрішньої самотності героїв письменник підводить до думки про необхідність єднання побратимів – єдиної можливості, яка допоможе відродити їх спустошені душі. Об'єднавшись разом, герої легендарних перемог знов стали монолітною цілісністю, і навіть смерть Марченка не здатна протистояти цьому.

Попри всій мажорності фіналу в написаному все-таки наявна непевність щодо проголошеного лозунгу: «герої з'єдналися знову для боротьби». Чи буде так? Ймовірно, Ю. Яновський підсвідомо розумів, що фронтове братство – не вічне, не довготривале. Мине час, і воно зникне, як це добре показав у романі «Повернення» Еріх Марія Ремарк. Чи не тому в наступному романі Ю. Яновського («Вершники», 1935) ця проблема фактично відсутня?

Одержано 07.11.2017

УДК 378.6:[37.015:316.472.4]

Юлія Василівна ЗАБОЛОНА,

кандидат юридичних наук, викладач

кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8854-8537>

ЗДІЙСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СТВОРЕННЯ УКРАЇНОМОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

«Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців»

О. Довженко

Національно-патріотичне та етичне виховання молоді є запорукою формування особистості, якій під силу розбудова України як соціально-правової, демократичної і головної суверенної держави. Одним із основних чинників, які впливають на виховання у курсантів та студентів правової культури, формування активної громадянської позиції, духовних цінностей українського патріота, національної свідомості, любові до українського народу – є духовний код нації – мова.

Особлива роль у національно-патріотичному вихованні належить виконанню опції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, яка базується на необхідності повноцінного розвитку та самореалізації молоді, що є однією із суспільних цінностей, а соціальна підтримка молоді є одним з основних пріоритетів державної політики. Виконання вказаних заходів із посилення національно-патріотичного виховання дозволить створити ефективну систему національно-патріотичного виховання [1].

В стінах Харківського національного університету внутрішніх справ національно-патріотичному вихованню курсантів та студентів приділяється значна увага. Постійно проводяться заходи (концерти, флешмоби), метою яких є пропаганда поваги до українських традицій та звичаїв, вшанування пам'яті захисників України, діячів науки, культури.

Проте у вік розвитку комп'ютерних технологій та інтернету курсантська та студентська молодь більшу частину вільного часу проводять у віртуальному світі та соціальних мережах. Там вони мають змогу поділитись своїми фото, переглянути інформацію про інших людей, поспілкуватись. На жаль в таких соціальних мережах рекламні пости, статті та коментарі поперше майже усі російськомовні, а по-друге зазвичай не несуть ніякої корисної, пізнавальної інформації.

Тому ми вважаємо, що було б доцільно створити соціальну мережу для працівників, курсантів та студентів Харківського національного університету внутрішніх справ. В перспективі вона